

ОГЛЯД СИТУАЦІЇ З РЕАБІЛІТАЦІЇ ЛЮДЕЙ З ПОРУШЕННЯМ ЗОРУ В УКРАЇНІ ЗА ДАНИМИ ДОСЛІДЖЕНЬ

Огляд підготовлено в межах проєкту ПРООН
«Підтримка реабілітації людей з інвалідністю, спричиненою війною»
за фінансування урядів Республіки Корея та Німеччини

Думки, зауваження, висновки або рекомендації, викладені в цьому документі, належать авторам і не обов'язково відбивають погляди ООН, урядів Республіки Корея та Німеччини.

КІЛЬКІСТЬ ОСІБ З ПОРУШЕННЯМИ ЗОРУ **ЗРОСТАЄ**

За даними НЗСУ, якщо у 2021 році кількість осіб з діагнозами сліпота або зниження зору нараховувала 17 478 осіб, у 2022-му зросла до 19 551. І лише за 7 місяців 2023 року лікарі вже засвідчили майже таку саме кількість – 19 336 пацієнтів.¹

28% опитаних² засвідчили про втрату або суттєве погіршення зору особисто у них або їхніх членів сімей/друзів з початку повномасштабної війни³. Для порівняння, про втрату кінцівок зазначили 11%.

НЕСТАЧА ІНФОРМАЦІЇ ПРО МОЖЛИВОСТІ РЕАБІЛІТАЦІЇ ДЛЯ ЛЮДЕЙ З ПОРУШЕННЯМ ЗОРУ⁴

Організатори дослідження мали складнощі із пошуком респондентів, оскільки серед людей з порушеннями зору, з якими вони контактували для того, щоб запросити до участі в дослідженні, переважно були особи (військовослужбовці і цивільні), які не отримали послуг з реабілітації після лікування через недостатню інформацію щодо таких можливостей.

Більшість респондентів, включно з тими, хто втратив зір повністю, не мали доступу до інформації стосовно послуг з реабілітації як під час перебування у медичному закладі, де відбувалося їхнє лікування, так і певний період часу після цього. Про наявні можливості реабілітації люди, які отримали значні порушення або втратили зір, зазвичай дізнавалися згодом: через кілька місяців після лікування у медичному закладі. Основним джерелом інформації були інші особи з порушеннями зору.

1 Дані надані НЗСУ 03.08.2023 на запит ПРООН щодо даних з електронної системи охорони здоров'я за період 2021-2023 року (липень включно) щодо кількості пацієнтів, яким вперше встановлено діагноз з групи «H54. Сліпота та знижений зір» протягом наведеного періоду.

2 Представлені відповіді тільки тих респондентів, які повідомили, що вони самі або члени родини / друзі отримали поранення, ушкодження здоров'я чи захворювання після 24 лютого 2022 року, Україна в цілому – 623 респондентів.

3 За результатами загальнонаціонального опитування «Реабілітаційні послуги для людей, які отримували поранення, ушкодження здоров'я чи захворювання з 24 лютого 2022 року», що проводилось Київським міжнародним інститутом соціології на замовлення ПРООН в межах проекту «Підтримка реабілітації людей з інвалідністю, спричиненою війною» за фінансування урядів Республіки Корея та Німеччини у вересні-жовтні 2023 року. Загальна кількість опитаних – 2014.

4 Тут і далі – за результатами якісного дослідження «Досвід отримання реабілітаційних послуг людьми з травмами та порушеннями, спричиненими війною з 24 лютого 2022 року», що проводилось Київським міжнародним інститутом соціології на замовлення ПРООН в межах проекту «Підтримка реабілітації людей з інвалідністю, спричиненою війною» за фінансування урядів Республіки Корея та Німеччини у вересні-жовтні 2023 року. Кількість глибинних інтерв'ю – 10.

ПОТРЕБИ В ПСИХОЛОГІЧНІЙ ПІДТРИМЦІ

Учасники дослідження з порушеннями зору продемонстрували різний рівень потреби в психологічній підтримці. Також вони мали різний досвід отримання такої підтримки.

Частина респондентів **вважали за необхідне та бажали отримати психологічну підтримку**, однак **не мали можливості отримати її у тому обсязі і такої якості, яких вони потребували**, особливо на початкових етапах, тобто під час лікування у медичному закладі або відразу після цього.

При цьому важливо відзначити, що **кілька респондентів протягом інтерв'ю згадували, що після того, як вони дізнавалися про суттєві порушення зору, у них виникали думки про небажання жити далі**.

Деякі респондентів були впевнені, що вони **не потребують консультацій / роботи з психологом, оскільки отримали необхідну для них підтримку від людей з найближчого оточення** (частіше згадували про підтримку від дружини).

СТАВЛЕННЯ ДО ВИВЧЕННЯ ШРИФТУ БРАЙЛЯ

Респонденти продемонстрували різний рівень поінформованості про шрифт Брайля, а також різне ставлення до нього.

Більшість респондентів чули, що такий шрифт існує, але мали сумніви щодо його користі для повсякденного життя. Сучасні застосунки / програми у гаджетах, спеціально створені для людей з порушеннями зору, розглядаються як зручніша і ефективніша альтернатива шрифту Брайля.

Крім того, згідно з досвідом цих респондентів, написи цим шрифтом зустрічаються не часто, зокрема, вони не зустрічали такі написи на медичних препаратах або на товарах у супермаркетах – відповідно, немає необхідності витрачати час і зусилля на його вивчення.

В окремих випадках військовослужбовці/ ветерани відзначили тактильні проблеми, які вони мають внаслідок поранень, що можна вважати об'єктивною перешкодою для вивчення шрифту Брайля.

ПОБАЖАННЯ РЕСПОНДЕНТІВ ЩОДО ОРГАНІЗАЦІЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ДЛЯ ЛЮДЕЙ З ПОРУШЕННЯМИ ЗОРУ

Розробка і впровадження державних стандартів соціально-побутової реабілітації, а також державної програми реабілітації людей з порушеннями зору за активної участі Міністерства охорони здоров'я України.

Створення профільних реабілітаційних відділень / центрів, призначених для людей з порушенням зору.

«Фактично немає нічого... Усе, що проводиться з людьми, які втратили зір – це або суто ініціатива тих, хто має таку саму проблему, або за ініціативою благодійних організацій... У кінцевому підсумку ми розуміємо, що добитися цього на державному рівні – це довго, нудно і не факт, що це відбудеться у цьому житті».

Ветеран

Надання інформації стосовно різних програм реабілітації, а також різних закладів, які надають такі послуги, безпосередньо людині з порушеннями зору під час перебування у медичному закладі. Бажане джерело інформації при цьому – лікуючий лікар або інший медичний працівник/-ця відділу офтальмології. Очікуваний спосіб отримання інформації – через вербальне спілкування. Це має особливе значення у тих випадках, коли людина із порушеннями зору є одинокою. Бажаний зміст інформації – це «що, де, навіщо», тобто:

- перелік послуг / програм реабілітації для людей з порушеннями зору із зазначенням напрямів, за якими відбувається навчання;
- перелік тих результатів / конкретних навичок, яких можливо досягти, якщо скористатися тією чи іншою послугою / програмою;
- перелік реабілітаційних центрів із зазначенням контактної інформації.

Відповідні брошури у медичних закладах можуть стати додатковим джерелом інформації як для родичів пацієнта, так і для медичного персоналу.

Міждисциплінарна команда фахівців має розпочинати надавати комплекс реабілітаційних послуг одразу після завершення лікування або трохи згодом, коли людина психологічно буде готовою взяти участь у програмі.

Людина з порушеннями зору під час перебування у медичному закладі має отримувати послуги консультанта-супроводжувачого. Це може бути соціальний працівник, який виконує функції постійного нагляду та інформує про доступні можливості реабілітації. Крім того, такий супроводжувачий з самого початку може допомогти з орієнтуванням у просторі, навчити елементарним навичкам ходьби із тростиною і користування мобільним телефоном.

«Має бути соціальний працівник або інша людина, яка скорегує план дій. За період мого поранення до мене абсолютно ніхто не прийшов і не пояснив, що мені робити, що нам робити – що робити близьким... Соціальний працівник або інша людина... скаже план дій: «Вам потрібно йти туди, туди, туди або... Вам зателефонують звідти і звідти, і Вам потрібно там, там... у Вас буде психологічна, фізична, соціально-побутова реабілітація...».

Військовослужбовець.

Програма реабілітації повинна бути значно тривалішою: принаймні два або три місяці. Наявні програми, розраховані на два тижні або місяць, безперечно, мають певну ефективність, однак недостатню – особливо з точки зору тих військовослужбовців / ветеранів, які мають контузії або інші ураження, що негативно впливають на процес засвоєння матеріалу.

Крім того, люди з порушеннями зору потребують комплексних заходів: соціально-побутова, психологічна, фізична реабілітація – які неможливо якісно реалізувати протягом кількох тижнів.

Краще, щоб усі заняття, які відбуваються під час реабілітації, були індивідуальними.

Бажано, щоби принаймні частину послуг, зокрема, частину занять з орієнтування у просторі і мобільності, людина з порушеннями зору мала змогу отримати безпосередньо на місці власного постійного проживання. У цьому випадку заняття з орієнтування стануть набагато ефективнішими, оскільки людина отримає змогу одразу вивчити маршрути, які знадобляться у повсякденному житті.

Важливо, щоб окремо існувала програма для тих, хто надає послуги постійного нагляду людям із суттєвими порушеннями зору / втратою зору.

При організації програм реабілітації важливо приділити окрему увагу логістичному питанню. Неможливість або складнощі з тим, щоб самотійно дістатися до місця, де відбувається реабілітація, є перешкодою до участі у програмі для деяких людей з порушеннями зору, особливо для одиноких або з

батьками похилого віку чи членами сім'ї, які не мають змоги бути часто поряд. Респонденти свідчили про відмови від реабілітації внаслідок неможливості самостійно діставатися до місця її проведення.

Повинна бути можливість безкоштовно отримати гаджети, які би полегшили адаптацію. Принаймні тростину, ще краще різні побутові пристрої. Наприклад, годинник, що розмовляє, пристрій, який сигналізує про рівень наповнення ємності рідиною.

Мають бути доступні послуги фахівця з психологічної підтримки. Такі послуги потребуються якомога раніше – бажано ще під час лікування у медичному закладі або одразу по закінченню процесу лікування. Окрему увагу слід приділити питанню підготовки фахівців для роботи саме з цією категорією людей.

Організація системи професійної перепідготовки, забезпечення роботою і гідною оплатою людей з порушеннями зору – це обов'язкова і надзвичайно важлива складова реабілітації. На думку всіх учасників дослідження, нагальна гостра потреба для людей з порушеннями зору – це можливість працевлаштуватися і заробляти, мати можливість фінансово забезпечувати як свої власні потреби, так і потреби сім'ї.

Потреба у поінформованості про перелік місцевих недержавних мереж / організацій, які надають підтримку людям із порушеннями зору.

Джерела, за допомогою яких цим респондентам було би зручно отримати контакти таких організацій: місцеві відділи соціального захисту, військкомати (для ветеранів і військовослужбовців), адресне інформування за допомогою СМС (для тих, хто самостійно користується мобільним телефоном), розміщення інформації у соціальних мережах, зокрема, у популярних групах місцевих жителів (Facebook, Instagram).

ОРГАНІЗАЦІЇ, ЯКІ **ЗГАДУВАЛИСЯ** РЕСПОНДЕНТАМИ У КОНТЕКСТІ РЕАБІЛІТАЦІЇ ОСІБ З ПОРУШЕННЯМ ЗОРУ

Вінницький центр комплексної реабілітації «Поділля». Тривалість реабілітації 1 місяць. Перебування у центрі й усі послуги надаються безоплатно, згідно з респондентами, Програма розвитку ООН частково фінансує програму реабілітації. У центрі працює міждисциплінарна команда фахівців включно з психологом. До програми належать фізична терапія та лікувальна фізкультура, заняття з орієнтування у просторі, навчання користуванню смартфоном та роботі на комп'ютері, формування навичок приготування їжі. Учасники високо оцінили роботу персоналу, переважно позитивно оцінили як заняття, які проводили під час реабілітації у центрі «Поділля», так і кінцевий результат.

Громадська спілка «Сучасний погляд» і Благодійний фонд Олександра Терещенка. Комплекс реабілітаційних послуг надається на базі Західного реабілітаційно-спортивного центру Національного комітету спорту людей з інвалідністю України (НКСІУ) або Рівненського обласного центру комплексної реабілітації (с. Олександрія). Тривалість реабілітації два тижні. Участь у програмі безоплатна. Програма реабілітації включає навчання ходьби з тростиною, користування смартфоном; приготування деяких страв; спортивні заняття (гімнастика, фізичні вправи, заняття на тренажерах, скандинавська хода). З учасниками програми працює міждисциплінарна команда фахівців: тренер з орієнтування, реабілітолог, фізіотерапевт, психолог, соціальний працівник, юрист. Частина цих фахівців – також люди з порушеннями зору.

Усі респонденти, які мали досвід отримання реабілітаційних послуг в одному або в обох вищезазначених закладах, виключно позитивно оцінили як роботу команди фахівців, так і кінцевий результат, якого вони досягли в процесі реабілітації.

Західний реабілітаційно-спортивний центр НКСІУ. На базі центру нещодавно було запроваджено профільну реабілітацію для військовослужбовців. Тривалість реабілітації – два місяці. Перебування у центрі і усі послуги надаються безоплатно. В центрі працює міждисциплінарна команда, яка складається з кількох фахівців, серед яких реабілітолог, тренер з орієнтування у просторі і мобільності, психолог. Програма передбачає формування навичок користування смартфоном, приготування гарячих напоїв і їжі. Існує можливість займатися спортом на різних тренажерах. Висловлювався високий рівень задоволення процесом реабілітації.

Благодійний фонд «Побачимо перемогу». Представники цієї організації надають людям із порушеннями зору інформацію щодо можливостей реабілітації, а також стосовно сучасних технологій відновлення зору в Україні і за кордоном.

Кілька респондентів відзначили, що частину реабілітаційних послуг вони отримали від **приватних фахівців**. Частіше йшлося про отримання психологічної підтримки. Один з учасників інтерв'ю також працював з приватним тренером, який допоміг сформувати навички користування смартфоном.